

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ**

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра фінансів, обліку і аудиту

М. В. Бормотова, Т. В. Машошина

ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ

Конспект лекцій

Частина 1

Харків-2026

Бормотова М. В., Машошина Т. В. Фінанси підприємств: Конспект лекцій. – Харків: УкрДУЗТ, 2026. – Ч. 1. – 64 с.

У конспекті лекцій висвітлено основні теоретичні положення першого змістового модуля освітньої компоненти. Розглянуто теоретичні основи фінансів підприємств, принципи організації грошових розрахунків і структуру джерел грошових надходжень. Висвітлено механізм формування прибутку підприємств. Значна частина матеріалу присвячена основам оподаткування підприємства, зокрема особливостям нарахування ПДВ, акцизного збору та податку на прибуток.

Рекомендовано для здобувачів освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності D2 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок», освітня програма «Фінанси, банківська справа та страхування» усіх форм здобуття вищої освіти.

Іл. 7, табл. 1, бібліогр.: 22 назв.

Конспект лекцій (перевидання) розглянуто і рекомендовано до друку на засіданні кафедри фінансів, обліку і аудиту 24 квітня 2026 р., протокол № 8.

Рецензент

доц. О. М. Тройнікова

ЗМІСТ

Тематичний план	4
Вступ	5
Тема 1. Основи фінансів підприємств	8
Тема 2. Грошові розрахунки підприємств	16
Тема 3. Грошові надходження підприємств	28
Тема 4. Формування і розподіл прибутку	36
Тема 5. Оподаткування підприємств	48
Список літератури	62

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ

(перший змістовий модуль)

Тема 1. ОСНОВИ ФІНАНСІВ ПІДПРИЄМСТВ

Економічна сутність фінансів підприємств. Формування і функціонування фінансів підприємств. Фінансові ресурси та джерела їх формування. Організація фінансової діяльності і фінансової роботи підприємств.

Тема 2. ГРОШОВІ РОЗРАХУНКИ ПІДПРИЄМСТВ

Поняття грошового обороту і сфери застосування готівкових і безготівкових розрахунків. Рахунки підприємств. Характеристика форм безготівкових розрахунків. Економічна відповідальність за несвоєчасність здійснення розрахунків.

Тема 3. ГРОШОВІ НАДХОДЖЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ

Види грошових надходжень. Виторг від реалізації продукції та від іншої реалізації. Грошові надходження від фінансово-інвестиційної діяльності.

Тема 4. ФОРМУВАННЯ І РОЗПОДІЛ ПРИБУТКУ

Економічна сутність прибутку та його види. Фактори, що формують прибуток підприємства. Собівартість продукції. Розподіл прибутку підприємства.

Тема 5. ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

Поняття і принципи побудови податкової системи. Прямі і непрямі податки. Місцеві податки та збори. Сутність податку на додану вартість. Акцизний податок. Податок на прибуток підприємства.

ВСТУП

Метою викладання освітньої компоненти «Фінанси підприємств» є формування системи базових знань із теорії і практики фінансових відносин суб'єктів підприємництва, формування фінансових ресурсів, фінансового планування, організації фінансової діяльності суб'єктів господарювання.

Основними завданнями є з'ясування об'єктивної необхідності, сутності, функцій, принципів і ролі фінансів підприємства в умовах економіки ринкового типу; засвоєння основних принципів залучення, формування та використання фінансових ресурсів суб'єктів підприємництва; оволодіння принципами і методами управління оборотними коштами, а також фінансового забезпечення відтворення основних засобів; оволодіння методикою і навичками фінансового аналізу за фінансовою звітністю підприємства; вивчення змісту і методів фінансового планування на підприємстві. Перша частина конспекту лекцій присвячена викладенню п'яти основним темам першого змістового модуля тематичного плану освітньої компоненти.

Курс «Фінанси підприємств» є одним із системотворчих у процесі формування компетенцій сучасного фахівця з фінансів і направлений на формування певних компетенцій і результатів навчання.

Інтегральна компетентність. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми під час професійної діяльності в галузі фінансів, банківської справи, страхування та фондовий ринок або навчання, що передбачає застосування окремих методів і положень фінансової науки і для якого характерні невизначеність умов і необхідність урахування комплексу вимог щодо здійснення професійної та навчальної діяльності.

Заплановані загальні компетентності (ЗК):

ЗК01. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК02. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК06. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.

ЗК07. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК08. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК12. Здатність працювати автономно.

ЗК15. Здатність ухвалювати рішення та діяти, дотримуючись принципу неприпустимості корупції та будь-яких інших проявів недоброчесності.

Спеціальні (фахові) компетентності (СК):

СК03. Здатність до діагностики стану фінансових систем (державні фінанси, у тому числі бюджетна та податкова системи, фінанси суб'єктів господарювання, фінанси домогосподарств, фінансові ринки, банківська система і страхування).

СК05. Здатність застосовувати знання законодавства у сфері монетарного, фіскального регулювання та регулювання фінансового ринку.

СК07. Здатність складати і аналізувати фінансову звітність.

СК10. Здатність визначати, обґрунтовувати і брати відповідальність за професійні рішення.

СК11. Здатність підтримувати належний рівень знань і постійно підвищувати свою професійну підготовку.

Результати навчання (ПР):

ПР04. Знати механізм функціонування державних фінансів, зокрема бюджетної та податкової систем, фінансів суб'єктів господарювання, фінансів домогосподарств, фінансових ринків, банківської системи, страхування та фондового ринку.

ПР05. Володіти методичним інструментарієм діагностики стану фінансових систем (державні фінанси, зокрема бюджетна та податкова

системи, фінанси суб'єктів господарювання, фінанси домогосподарств, фінансові ринки, банківська система і страхування).

ПР09. Формувати і аналізувати фінансову звітність і правильно інтерпретувати отриману інформацію.

ПР10. Ідентифікувати джерела та розуміти методологію визначення і методи отримання економічних даних, збирати і аналізувати необхідну фінансову інформацію, розраховувати показники, що характеризують стан фінансових систем.

ПР16. Застосовувати набуті теоретичні знання для розв'язання практичних завдань і змістовно інтерпретувати отримані результати.

ПР19. Виявляти навички самостійної роботи, гнучкого мислення, відкритості до нових знань.

Тема 1. ОСНОВИ ФІНАНСІВ ПІДПРИЄМСТВ

План

- 1.1 Фінанси підприємств у загальній системі фінансів.
- 1.2 Функції фінансів підприємств.
- 1.3 Фінансові ресурси підприємств.
- 1.4 Фінансові відносини та фінансова діяльність підприємств.

1.1 Фінанси підприємств у загальній системі фінансів

Фінансова система держави являє собою сукупність взаємопов'язаних фінансових відносин, що виникають у різних сферах виробничої та невиробничої діяльності під час розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту і національного доходу з метою гарантування соціально-економічного розвитку суспільства і задоволення його потреб. Фінансову систему поділяють на кілька економічних рівнів:

- мікрорівень – фінанси підприємств (суб'єктів господарювання);
- макрорівень – державні фінанси;
- рівень світового господарства – міжнародні фінанси;
- узагальнюючий рівень забезпечуючої сфери – фінансовий ринок.

Крім того, необхідно сказати про відокремлену ланку фінансової системи – страхування, яке знаходиться між мікрорівнем і макрорівнем, оскільки йому притаманні ознаки фінансів підприємств і державних фінансів.

Кожен із цих рівнів має власну організаційну структуру, специфічні джерела доходів і напрями витрат, а також особливості функціонування фінансової діяльності. Фінансовий ринок, зокрема, визначає форми фінансових ресурсів і механізми їх обігу.

Головною ланкою фінансової системи є фінанси підприємств, адже саме у сфері матеріального виробництва створюються основні матеріальні блага, формується ВВП і національний дохід, а також акумулюється значна частина фінансових ресурсів держави. Фінанси підприємств забезпечують безперервність відтворювального процесу, сприяють вирішенню економічних і соціальних завдань і формуванню грошових фондів як на рівні держави, так і окремих суб'єктів господарювання [14-17].

Фінанси підприємств, як і фінанси загалом, мають загальні та специфічні ознаки. *Загальною ознакою* є те, що вони відображають економічні відносини, пов'язані з розподілом вартості валового внутрішнього продукту. *Специфічні* ознаки проявляються у грошових відносинах, які виникають у процесі первинного розподілу ВВП, формування доходів і створення децентралізованих грошових фондів.

Отже, **фінанси підприємств** — це сукупність економічних відносин, що виникають у процесі руху грошових потоків, формування, розподілу та використання доходів і фондів у ході виробництва, обміну, розподілу та споживання.

Об'єктом фінансів підприємств є економічні відносини, пов'язані з рухом коштів і формуванням грошових фондів.

Суб'єктами є підприємства, банки, страхові компанії, інвестиційні та позабюджетні фонди, аудиторські організації та інші юридичні особи.

1.2 Функції фінансів підприємств

Сутність фінансів підприємств розкрито через дві основні функції: розподільчу та контрольну.

Розподільча функція полягає в розподілі доходів підприємства. Отриманий виторг спрямовують на сплату податків, відшкодування витрат на виробництво, оплату праці, а також формування прибутку. Чистий прибуток використовують для створення резервів і фондів підприємства.

Отже, за допомогою розподільчої функції фінансів здійснюють первинний розподіл і перерозподіл ВВП, який створюється у сфері матеріального виробництва через формування централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів, які використовують для потреб держави і підприємств.

Контрольна функція передбачає нагляд за фінансово-господарською діяльністю підприємства: обсягами виробництва, прибутковістю, формуванням і використанням ресурсів. Контроль здійснюють як державні органи (щодо податків і платежів), так і банківські установи (щодо кредитування та розрахунків). Його мета — забезпечення ефективного і законного використання ресурсів, а також запобігання порушенням.

Фінансовий контроль охоплює всі аспекти господарської діяльності підприємств, зокрема розподіл, перерозподіл, створення і використання всіх видів ресурсів. Мета контролю полягає в перевірці збереження і правильності витрачання матеріальних і фінансових ресурсів згідно з чинним законодавством і нормативними документами, а також у виявленні та попередженні порушень для їх використання [18, 19]. При цьому контроль за діяльністю підприємств пов'язаний із застосуванням різних санкцій і стимулів, які сприяють поліпшенню і підвищенню ефективності роботи підприємств.

Окрім основних, виділяють також додаткові функції фінансів підприємств: забезпечувальну, стимулюючу, регулюючу тощо.

1.3 Фінансові ресурси підприємств

Грошові фонди підприємства формуються на початковому етапі його створення через внески засновників до статутного капіталу. Надалі основним джерелом їх поповнення стають доходи від господарської діяльності, як операційної (виробництво і реалізація продукції, виконання робіт, надання послуг), так і фінансової та інвестиційної. У процесі

реалізації продукції підприємство отримує виторг, який є головним джерелом грошових надходжень. Додатково кошти можуть надходити від інвестиційної діяльності у вигляді дивідендів, відсотків за депозитами, доходів від операцій із цінними паперами, а також від здавання майна в оренду [20-22].

Проте не всі отримані кошти залишаються в повному розпорядженні підприємства. У складі виторгу містяться суми податку на додану вартість і акцизного збору, які підлягають обов'язковому перерахуванню до бюджету. Хоча фактичним платником цих податків є кінцевий споживач, функцію їх нарахування та сплати виконує підприємство.

Після сплати податкових платежів і обов'язкових відрахувань формується чистий дохід підприємства. Ці кошти спрямовують насамперед на відшкодування витрат, пов'язаних із виробництвом, зокрема відновлення оборотних активів і основних засобів. Також їх використовують для виконання фінансових зобов'язань перед банківськими установами, страховими компаніями, позабюджетними фондами та іншими суб'єктами господарювання. Частина коштів може бути спрямована на розвиток підприємства, інвестиції, соціальні потреби або формування резервів.

Залишок грошових надходжень після покриття всіх витрат і зобов'язань становить чистий прибуток підприємства, який є основним джерелом його подальшого розвитку та фінансової стабільності.

Отже, фінансові ресурси підприємства — це сукупність усіх грошових коштів, що перебувають у його розпорядженні та використовувані для забезпечення господарської діяльності. Вони охоплюють як кошти, сформовані у вигляді спеціальних фондів (наприклад резервного), так і ті, що використовують без створення окремих фондів, тобто в нефондовій формі. Саме ефективне управління цими ресурсами визначає платоспроможність, стійкість і конкурентоспроможність підприємства (рисунок 1.1).

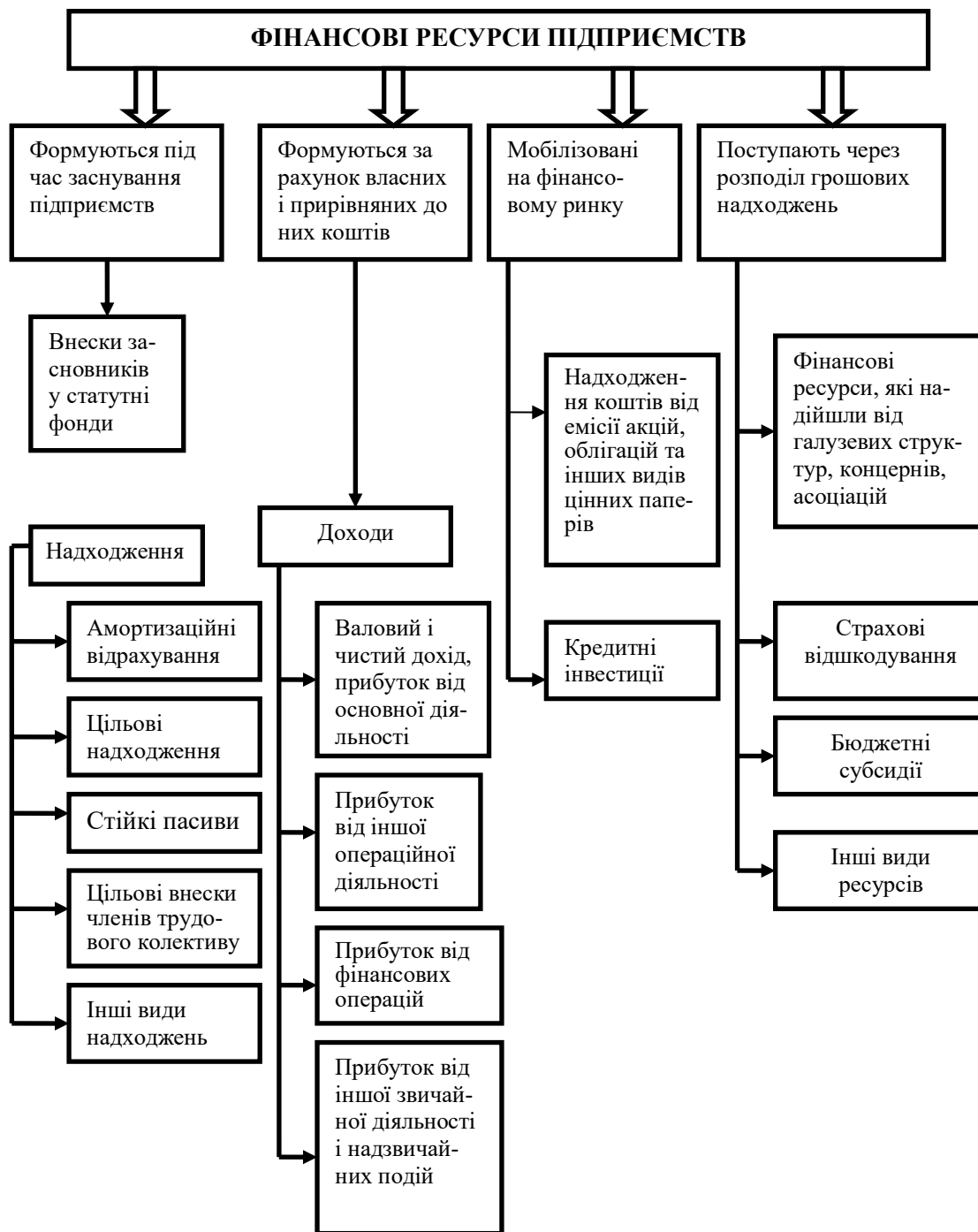

Рисунок 1.1 – Формування фінансових ресурсів підприємств

Грошові фонди – це відокремлена частина грошових коштів, які мають цільове спрямування. До грошових фондів належать статутний капітал, фонд оплати праці, амортизаційний фонд, резервний фонд та інші.

Статутний капітал використовує підприємство для інвестування коштів в оборотні та основні засоби, фонд оплати праці – для виплати основної та додаткової заробітної плати працівникам, амортизаційний фонд – для фінансування відтворення основних і позаоборотних активів, резервний фонд – для покриття збитків, подолання тимчасових фінансових ускладнень.

Кошти підприємства використовують не тільки у фондовій формі. Так, використання підприємством коштів для виконання фінансових зобов'язань перед бюджетом і позабюджетними фондами, банками, страховими організаціями відбувається в нефондовій формі. У нефондовій формі підприємства також одержують дотації та субсидії, спонсорські внески, банківські кредити.

Основними джерелами формування фінансових ресурсів підприємств є власні та залучені кошти. До власних належать статутний капітал, амортизаційні відрахування, валовий дохід і прибуток. До залучених – отримані субсидії, кредити, пайові та інші внески, кошти, мобілізовані на фінансовому ринку.

1.4 Фінансові відносини та фінансова діяльність підприємств

Фінанси підприємств тісно пов'язані з рухом грошових коштів. Часто їх ототожнюють із наявними грошовими ресурсами, однак самі по собі кошти ще не розкривають сутності фінансів. Їхня економічна природа проявляється через відтворювальний процес і систему грошових відносин, що виникають між учасниками суспільного виробництва на всіх його стадіях, рівнях управління та в різних сферах діяльності. Водночас не всі грошові відносини є фінансовими — вони набувають такого характеру тоді, коли рух коштів стає відносно самостійним і пов'язаний із формуванням,

розподілом і використанням доходів і грошових фондів відповідно до їхнього цільового призначення.

Фінансові відносини виникають у діяльності підприємства та залежать від форми власності, організаційно-правової структури, галузевої специфіки, складу активів і капіталу, а також структури фінансових ресурсів. Їх прийнято поділяти на внутрішні та зовнішні [17].

До внутрішніх фінансових відносин належать такі:

- між структурними підрозділами підприємства (наприклад щодо внутрішніх розрахунків або преміювання);
- із засновниками (розподіл прибутку, виплата дивідендів, залучення додаткового капіталу);
- працівниками (виплата заробітної плати, премій, компенсацій, матеріальної допомоги, а також застосування штрафів).

Зовнішні фінансові відносини:

- із державою (сплата податків і зборів, участь у фінансуванні через державні цінні папери, отримання бюджетної підтримки чи податкових пільг);
- фінансовими установами (отримання та погашення кредитів, банківське обслуговування, депозитні, лізингові, факторингові операції, страхування ризиків, операції з цінними паперами);
- підприємствами виробничої інфраструктури (транспортні, комунікаційні послуги);
- іншими суб'єктами господарювання (постачальниками та покупцями).

Ефективність діяльності підприємства переважно залежить від упорядкованості цих фінансових відносин і якості фінансового управління.

Фінансова діяльність підприємства являє собою сукупність форм і методів, за допомогою яких забезпечено його функціонування та досягнення стратегічних і поточних цілей. Вона включає практичну роботу,

спрямовану на підтримання стабільності підприємства і покращення результатів його діяльності.

Основними завданнями фінансової діяльності є:

- забезпечення фінансування операційної та інвестиційної діяльності;
- пошук шляхів збільшення доходів і прибутку, підвищення рентабельності;
- своєчасне виконання фінансових зобов'язань перед державою, банківськими установами та партнерами;
- залучення необхідних фінансових ресурсів для розвитку підприємства і нарощення власного капіталу;
- контроль за ефективним і цільовим використанням коштів.

Інформаційне забезпечення фінансової діяльності базовано на системі внутрішніх і зовнішніх джерел інформації. Воно включає дані фінансового та управлінського обліку, оперативну і статистичну звітність, а також інформацію про стан фінансового ринку і його окремих сегментів. Саме якісна інформаційна база є основою для ухвалення обґрунтованих фінансових рішень.

Тема 2. ГРОШОВІ РОЗРАХУНКИ ПІДПРИЄМСТВ

План

- 2.1 Сутність грошових розрахунків.
- 2.2 Готівкові і безготівкові операції та розрахунки.
- 2.3 Види банківських рахунків.
- 2.4 Характеристика форм безготівкових розрахунків.

2.1 Сутність грошових розрахунків

Грошовий оборот належить до макроекономічних явищ, оскільки обслуговує рух усього сукупного капіталу суспільства на різних стадіях відтворення: виробництві, розподілі, обміні та споживанні. Саме тому його часто називають сукупним грошовим оборотом. Він являє собою рух коштів у готівковій і безготівковій формах, що забезпечують як товарні, так і нетоварні операції та платежі в економіці.

Залежно від характеру відносин, які обслуговує грошовий оборот, його поділяють:

- грошово-розрахунковий — пов'язаний із розрахунками за товари та послуги між фізичними і юридичними особами;
- грошово-кредитний — забезпечує функціонування кредитних відносин;
- грошово-фінансовий — обслуговує інші фінансові відносини в економіці.

Грошовий оборот охоплює процеси розподілу та обміну. Його обсяг і структура на підприємстві залежать від стадій виробництва і споживання.

Наприклад, тривалий виробничий цикл, що потребує значних запасів ресурсів, зумовлює збільшення витрат на їх придбання. А підвищення трудомісткості продукції призводить до зростання витрат на оплату праці.

Поділ грошового обороту на готівковий і безготівковий – це важливий інструмент регулювання грошової маси в економіці [18, 19].

Маса грошей, яка знаходиться в обороті, має дві форми: готівкову та безготівкову. Більша частина грошового обороту припадає на безготівковий оборот, який охоплює всі сфери господарських відносин підприємств і організацій, банківських і фінансових установ, населення. У країнах із розвинутою ринковою економікою і банківською системою частка розрахунків готівкою в усьому платіжному обороті становить 3-8 %. Цього досягають переведенням заробітної плати на банківські рахунки. У США заробітну плату готівкою отримує менше 1 % населення, Великій Британії – до 10 %, Канаді – 5 %. Усі розрахунки населення за товари та послуги здійснюються за допомогою чеків і різних платіжних карт.

Грошовий оборот на кожному підприємстві відбувається в таких напрямках:

- забезпечення процесу виробництва (закупівля сировини, матеріалів, комплектуючих елементів, виплата заробітної плати);
- реалізація продукції (робіт, послуг), тобто відшкодування витрат і формування доходів;
- сплата податків, обов'язкових відрахувань і зборів;
- забезпечення спільної діяльності підприємств;
- отримання і погашення кредитів і сплата відсотків за кредит кредитним установам.

Таке групування пов'язане з різною економічною сутністю названих розрахунків, документообігом, видами і методами фінансового та банківського контролю. Від правильної організації грошових розрахунків у цілому залежить оперативність їх здійснення, а отже, і фінансовий стан суб'єктів господарювання. Одним із головних факторів нормалізації розрахунків в економіці є запровадження єдиних розрахункових правил, які визначені відповідними нормативними актами.

2.2 Готівкові і безготівкові операції та розрахунки

Готівкові розрахунки – платежі готівкою суб'єктів господарювання і фізичних осіб за реалізовану продукцію (товари, виконані роботи, надані послуги), а також за операціями, які безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна [7].

Найчастіше такі розрахунки можуть бути здійснювані між підприємствами, з одного боку, і населенням – з іншого. До таких видів розрахунків належать, наприклад, виплата заробітної плати працівникам і службовцям, премій, допомог працівникам, грошей на витрати для відрядження, закупівлю сировини і матеріалів у фізичних осіб і т. ін. Але в сучасних економічних умовах переважна більшість усіх цих розрахунків вже здійснювана в безготівковій формі. Зараз готівковий обіг переважно існує між підприємствами роздрібною торгівлі і населенням, і ці операції також у своїй більшості виконувані в безготівковій формі з використанням платіжних карток.

Щодо готівкових розрахунків, то їх підприємства між собою та з фізичними особами мають здійснювати через касу підприємств. Незважаючи на існування нормативної бази про функціонування кас на підприємствах, а саме «Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні» [7], слід зазначити, що на більшості підприємств каси вже відсутні за їх непотрібністю, оскільки весь грошовий обіг підприємства здійснюваний у безготівковій формі. І цю тенденцію, звісно, можна розцінювати як позитивну, тож Україна рухається в напрямі економічної практики країн із розвинутою ринковою економікою.

Безготівкові розрахунки, відповідно до Закону України «Про платіжні послуги», – перерахування коштів із рахунків платників на рахунки отримувачів, а також надавачами платіжних послуг коштів, внесених платниками готівкою, на рахунки отримувачів. Ці розрахунки здійснювані

на підставі розрахункових документів на паперових носіях або в електронному вигляді [3].

Сутність безготівкових розрахунків полягає в тому, що платежі здійснюються через списання коштів із банківського рахунка платника на банківський рахунок одержувача, тобто відповідні записи на банківських рахунках учасників розрахунків. Підставою для здійснення безготівкових розрахунків є надання до банку спеціальних розрахункових документів на паперових або електронних носіях.

В Україні правові засади проведення безготівкових розрахунків визначені Цивільним кодексом України [1], Законом України «Про платіжні послуги» [3], Інструкцією про безготівкові розрахунки в національній валюті користувачів платіжних послуг [5], Інструкцією про порядок відкриття та закриття рахунків користувачам надавачами платіжних послуг з обслуговування рахунків тощо [6].

З ухваленням у 2021 р. Закону України «Про платіжні послуги» відбулися суттєві зміни в правовому регулюванні платіжного ринку. Зокрема, змінено підходи щодо правового регулювання платіжного ринку, розширено коло надавачів платіжних послуг та упорядкована їхня діяльність на платіжному ринку, встановлені правила надання платіжних послуг в Україні та вимоги для надавачів платіжних послуг, посилено захист прав споживачів цих послуг, підвищена безпека та ефективність надання платіжних послуг; введенні нові терміни, які використовуватимуть на платіжному ринку, зокрема надавач платіжних послуг з обслуговування рахунків, небанківський надавач платіжних послуг, платіжна інструкція, засоби дистанційної комунікації тощо [20]. Основними документами, які застосовують на підприємствах для розрахунків за товари і послуги через банк, є платіжна інструкція, платіжна вимога, чеки. Безготівкові розрахунки провадять через банки, небанківських надавачів платіжних послуг, у яких відкрито відповідні рахунки, якщо інше не впливає із Закону та не

обумовлено видом безготівкових розрахунків. Підприємства та організації самостійно вибирають форми розрахунків і вказують їх з укладенням договорів.

У класифікації безготівкових розрахунків потрібно розрізняти:

- розрахунки за товарними операціями і господарськими договорами;
- розрахунки за нетоварними операціями.

Розрахунки за товарними операціями пов'язані з реалізацією продукції, виконанням робіт, наданням послуг. Вони становлять переважну більшість усього грошового обороту в державі та обслуговують поточну фінансово-господарську діяльність підприємств. Від організації розрахунків за товарними операціями залежать розрахунки за нетоварними операціями.

Розрахунки за нетоварними операціями пов'язані з фінансовими операціями: кредитною системою, бюджетами різних рівнів, сплатою фінансових санкцій. Ці розрахунки здійснюють після реалізації продукції, тобто за результатами завершення кругообігу коштів підприємства.

Організація розрахунків передбачає їх здійснення записом (переказуванням) коштів із рахунка покупця (платника коштів) на рахунок постачальника (отримувача коштів) або заліком взаємних розрахунків між покупцем і постачальником продукції.

2.3 Види банківських рахунків

Підприємства, організації зберігають свої кошти в установах банку і здійснюють платежі тільки через них, причому платежі в безготівковій формі. Для збереження коштів підприємству, організації або установі відкрито рахунок у банку. Розрахунковий рахунок – рахунок підприємства, організації в банку для збереження тимчасово вільних грошових коштів і здійснення безготівкових розрахунків. На цих рахунках відображена вся

діяльність підприємства, яка пов'язана із надходженням або виплатами його грошових коштів. На розрахунковий рахунок зараховують виторг від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), покупних матеріалів, виходів, здачі майна в оренду, реалізації основних засобів, а також кредити банків, державні субсидії і т. п. Із розрахункового рахунка оплачують рахунки на матеріали, пальне, покупні готові вироби, енергію і т. п., які надходять на підприємство; погашають заборгованість за раніше отриманими кредитами і сплачують відсотки за їх використання; перераховують у державний і місцевий бюджети податки та збори. Порядок відкриття і використання рахунків підприємств та організацій регулюють Цивільний кодекс України (глава 72) та Інструкція про порядок відкриття та закриття рахунків користувачам надавачами платіжних послуг з обслуговування рахунків [1, 6].

Для зберігання грошових коштів і здійснення розрахунків підприємствам, організаціям та установам залежно від характеру їхньої діяльності та джерел фінансування банк відкриває поточні, депозитні, валютні рахунки. Увесь грошовий оборот підприємства та організації здійснюють в основному з розрахункового або поточного рахунка. Інші рахунки відкривають за наявної потреби. Крім того, підприємство має право за власним вибором відкривати відповідні рахунки в будь-яких надавачів фінансових послуг (банках та інших фінансових установах), що мають право відкривати рахунки користувачам відповідно до законодавства. Порядок відкриття рахунків і їхні режими визначає Національний банк України і зобов'язує банки та небанківських надавачів платіжних послуг надіслати повідомлення до відповідного контролюючого органу про відкриття або закриття рахунка платника податків і проводити видаткові операції за рахунком у порядку, визначеному статтею 69 Податкового кодексу України; надіслати повідомлення до органу державної виконавчої служби або приватного виконавця про відкриття або закриття рахунка

користувача, внесеного до Єдиного реєстру боржників. Умови відкриття рахунка та особливості його обслуговування зазначені в договорі, укладеному між надавачем платіжних послуг з обслуговування рахунка (банком) і користувачем – власником рахунка.

За статтею 7 Закону про платіжні системи, банки мають право відкривати своїм клієнтам вкладні (депозитні), поточні рахунки, рахунки умовного зберігання (ескроу) [3]. Особливості режимів функціонування цих рахунків визначені нормативно-правовими актами Національного банку України та договорами, що укладають клієнти і обслуговуючі їх банки.

Поточний рахунок – рахунок, що відкриває банк клієнту на договірній основі для зберігання коштів і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства України.

Для відкриття поточного або розрахункового рахунка підприємство подає до установи банку заяву, копію документу, що підтверджує реєстрацію суб'єкта господарювання, картки зі зразками підписів і відтиску печатки. Після відкриття розрахункового або поточного рахунка підприємство або організація стає клієнтом банку.

Вкладний (депозитний) рахунок – рахунок, що відкриває банк клієнту на договірній основі для зберігання коштів, які передає клієнт банку в управління на встановлений строк і під визначений відсоток (дохід) відповідно до умов договору.

Рахунок умовного зберігання (ескроу) – рахунок, що відкриває банк клієнту на договірній основі для зарахування на рахунок коштів і перерахування їх/видачі коштів готівкою у випадках, передбачених законодавством України, особі (особам), зазначеній (зазначеним) клієнтом (бенефіціару або бенефіціарам), а в разі надання бенефіціаром письмової вказівки банку – особі (особам), зазначеній (зазначеним) бенефіціаром, якщо це передбачено договором, або повернення таких коштів клієнту за

настання підстав, передбачених договором. По суті ескроу-рахунок — це умовний депозит грошових коштів, який одна сторона угоди передає в тимчасове володіння банку до настання конкретно визначеної договором. У світовій практиці послуги з відкриття ескроу-рахунків можуть надавати банки, юридичні компанії, спеціалізовані фірми або інші ескроу-агенти.

2.4 Характеристика форм безготівкових розрахунків

За Цивільним кодексом, в Україні можна використовувати такі форми безготівкових розрахунків: платіжні інструкції (стаття 1088), акредитиви (статті 1093-1098) і розрахунки із застосуванням розрахункових чеків (статті 1102-1106) [1]. Сторони в договорі мають право вибрати будь-який вид безготівкових розрахунків на власний розсуд.

Розрахунки за допомогою платіжних інструкцій. Відповідно до Закону України «Про платіжні послуги», для проведення платіжних операцій запроваджено використання платіжних інструкцій (на заміну розрахункових документів) [3]. Платіжне доручення, платіжна вимога та інші форми платіжних документів замінено на платіжну інструкцію.

Платіжна інструкція – розпорядження ініціатора надавачу платіжних послуг щодо виконання платіжної операції. Це документ, використовуваний для ініціювання платіжної операції з рахунка платника на рахунок отримувача. Платіжна інструкція може бути оформлена в електронній або паперовій формі.

Ініціатор – особа, яка на законних підставах ініціює платіжну операцію через формування та/або подання відповідної платіжної інструкції із застосуванням платіжного інструменту. Така особа формує та подає відповідну платіжну інструкцію, у тому числі із застосуванням платіжного інструменту. До ініціаторів належать платник, отримувач, стягувач, обтяжувач.

Надавач платіжних послуг – це банк, у якому відкритий рахунок платника/отримувача/стягувача для виконання платіжних операцій. До надавачів платіжних послуг належать небанківські надавачі платіжних послуг. Загальні вимоги щодо платіжних інструкцій наведені в розділі I Інструкції № 163 [4]. Форма, порядок надання платіжної інструкції, засоби дистанційної комунікації для ініціювання платіжних операцій визначені умовами договору між користувачем і надавачем платіжної послуги.

У разі розрахунків за акредитивом банк (банк-емітент) за дорученням клієнта (платника) – заявника акредитива і відповідно до його вказівок або від власного імені зобов'язаний провести платіж на умовах, визначених акредитивом, або доручає іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж на користь одержувача грошових коштів або визначеної ним особи – бенефіціара.

Розрізняють покритий і непокритий, а також відкличний і безвідкличний акредитиви. У разі відкриття покритого акредитива бронюють грошові кошти платника на окремому рахунку в банку-емітенті або виконуючому банку. У разі відкриття непокритого акредитива банк-емітент гарантує оплату за акредитивом у разі тимчасової відсутності коштів на рахунку платника за рахунок банківського кредиту (стаття 1093 ЦКУ) [1].

Відкличний акредитив може бути змінений або анульований банком-емітентом у будь-який час без попереднього повідомлення одержувача грошових коштів. Відкличання акредитива не створює зобов'язань банку-емітента перед одержувачем грошових коштів. Виконуючий банк має здійснити платіж або інші операції за відкличним акредитивом, якщо до моменту їх здійснення ним не одержано повідомлення про зміну умов або анулювання акредитива (стаття 1094 ЦКУ) [1].

Безвідкличний акредитив, підтверджений виконуючим банком, не може бути змінений або анульований без згоди виконуючого банку (стаття

1095 ЦКУ). Для виконання акредитива одержувач грошових коштів подає до виконуючого банку документи, які передбачені умовами акредитива, що підтверджують виконання всіх умов акредитива. У разі порушення хоча б однієї з цих умов виконання акредитива не провадять (стаття 1096 ЦКУ) [1]. Отже, акредитив – це виплата банком коштів особі за дорученням замовника після надання ним відповідного пакета документів. Яскравим прикладом використання акредитива є його використання у процесах купівлі нерухомості. У цьому випадку покупець не бажає платити до оформлення документів на власність, а продавець не хоче переоформлювати документи без гарантії отримання оплати. Сторони укладають угоду акредитації, покупець перераховує кошти на рахунок банку, який заморожує їх, а після отримання підтвердження з боку продавця про всі оформленні документи перераховує йому гроші.

Розрахунковим чеком (чеком) є документ, що містить нічим не обумовлене письмове розпорядження власника рахунка (чекодавця) банку переказати вказану в чеку грошову суму одержувачеві (чекодержателю). Платником за чеком може бути лише банк, у якому чекодавець має грошові кошти на рахунку, якими він може розпоряджатися. Відкриття чека до спливу строку для його подання не допускають. Видача чека не погашає грошового зобов'язання, на виконання якого він виданий.

Форма чека та порядок його заповнення встановлено законодавчо і банківськими правилами (стаття 1102 ЦКУ) [1]. Чек оплачують за рахунок грошових коштів чекодавця. Порядок і умови бронювання грошових коштів на рахунку для розрахунків із застосуванням чеків встановлені банківськими правилами.

Чек підлягає оплаті платником за чеком за умови подання його до оплати у строк, встановлений банківськими правилами. У випадку несплати чекодержатель повинен повідомити чекодавця про неплатіж протягом двох робочих днів, наступних за днем вчинення протесту або рівнозначного акта.

До вимог чекодержателя про оплату чека застосовують позовну давність в один рік.

Універсальним способом безготівкових розрахунків є платіжне доручення. Платіжне доручення — розрахунковий документ, що є дорученням підприємства, організації чи установи — платника обслуговуючого його банку про перерахування (переказ) певної суми з його рахунка на рахунок одержувача (для безготівкових розрахунків).

Платіжні доручення застосовують у розрахунках за поставлені товари і надані послуги, для погашення кредиторської заборгованості, сплати претензій, попередньої оплати праці, а також перерахування коштів за нетоварними операціями і фінансовими зобов'язаннями.

Доручення оформлює відповідно до вимог і подає клієнт у банк у двох примірниках. Банк на покупця списує з його поточного рахунка кошти і перераховує їх на кореспондентський рахунок банку постачальника. Якщо постачальник і покупець обслуговувані в одному банку, то проводять списання коштів з поточного рахунка покупця і зарахування їх на розрахунковий рахунок постачальника.

Якщо підприємство не має коштів, відстрочити оплату за отримані товари (роботи, послуги) можна через видачу векселя постачальнику. Вексельна форма розрахунків – це розрахунки з відстроченням платежу між кредитором (отримувачем коштів) і боржником (платником коштів), які оформлені векселем. Визначення поняття «вексель» у законодавстві містить стаття 28 Закону України «Про ринки капіталу і організовані товарні ринки» [4]. Вексель — це цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векседавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю). Векселі існують виключно в паперовій формі. Векселі складають у документарній формі на бланках із відповідним ступенем захисту від підроблення. На векседавця покладено обов'язок вести реєстр

виданих векселів у порядку, затвердженому Національною комісією з цінних паперів і фондового ринку. В Україні загальні правила, порядок проведення і здійснення банками операцій із векселями, що видані та підлягають оплаті в національній валюті, встановлює Положення про порядок здійснення банками операцій із векселями в національній валюті на території України [9]. Використовують два види векселів: простий і переказний. Простий вексель — безспірне зобов'язання векселедавця сплатити векселедержателю суму за векселем через встановлений строк або за вимогою. Якщо строк платежу у простому векселі не зазначено, то його вважають таким, що підлягає оплаті за пред'явленням.

Переказний вексель містить наказ векселедержателя (трасанта), адресований платнику (трасату), сплатити зазначену у векселі суму грошей третій особі (ремітенту — пред'явнику) у певний строк. У вексельному обігу на основі переказного векселя беруть участь три сторони: кредитор (трасант) — особа, яка видає вексель; платник (трасат) — особа, яка повинна оплатити вексель; векселедержатель — особа, яка отримала вексель і має право вимагати за ним оплату від платника. Переказний вексель виписує та підписує кредитор. Платником за переказним векселем зазвичай є не векселедавець, а третя особа — акцептант (переважно банк), який через акцепт приймає на себе безумовне зобов'язання здійснити оплату. За переказним векселем платник (трасат) стає боржником лише після того, як акцептує вексель. Акцепт векселя — це напис платника на векселі (тратті) про згоду на оплату. Напис засвідчують підписом. Лише після акцепта векселя переказний вексель стає повноцінним виконавчим документом.

Тема 3. ГРОШОВІ НАДХОДЖЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ

План

3.1 Характеристика і склад грошових надходжень підприємств.

3.2 Доходи від операційної діяльності.

3.3 Грошові надходження від інвестиційної, фінансової та іншої звичайної діяльності підприємств.

3.1 Характеристика і склад грошових надходжень підприємств

У процесі господарської діяльності підприємства безперервно відбувається кругообіг коштів, зокрема інвестування у виробництво з метою створення продукції та подальше отримання доходу від її реалізації. Забезпечення стабільних грошових надходжень, необхідних для покриття виробничих і обігових витрат, своєчасного виконання фінансових зобов'язань перед державою, банками та іншими суб'єктами господарювання, а також формування доходів і прибутку є однією з основних складових діяльності підприємства.

Грошові надходження – це кошти, які надходять на поточні та інші рахунки підприємству в банках і в касу. Це сукупність коштів за реалізовану продукцію, виконані роботи, послуги, а також виконання інших господарських операцій у результаті операційної, фінансової та інвестиційної діяльності.

Відповідно до НП(С)БО 1, терміни вживають у такому значенні:

- грошові кошти – готівка, кошти на рахунках у банках і депозити до запитання;
- еквіваленти грошових коштів – короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, які вільно конвертовані в певні суми грошових коштів і з незначним ризиком зміни їхньої вартості;

- негрошові операції – операції, що не потребують використання грошових коштів і їхніх еквівалентів;
- рух грошових коштів – надходження і вибуття грошових коштів і їхніх еквівалентів [11].

Важливо враховувати, що рух грошових коштів (грошові потоки) тісно пов'язаний із видами діяльності підприємства, і його не можна розглядати окремо від них. У зв'язку з цим доцільно проаналізувати класифікацію видів діяльності підприємства відповідно до вимог НП(С)БО 1 (рисунок 3.1) [11].

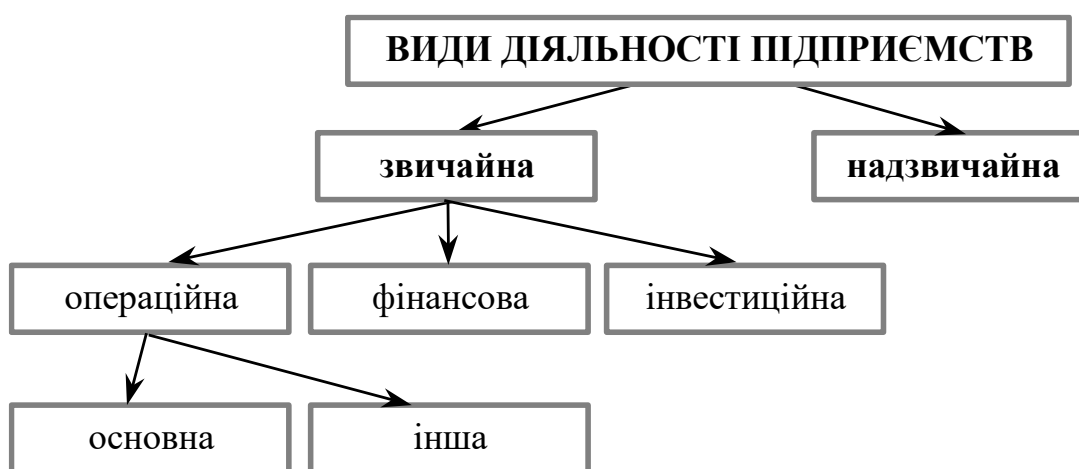

Рисунок 3.1 – Класифікація видів діяльності підприємства

Звичайна діяльність – будь-яка основна діяльність підприємства, а також операції, що забезпечують її або виникають унаслідок її проведення.

Надзвичайна подія (діяльність) – подія або операція, яка відрізняється від звичайної діяльності підприємства та стосовно якої не очікують періодичного повторення або повторення в кожному наступному звітному періоді (пожежа, стихійне лихо). Відшкодовують збитки внаслідок таких подій за рахунок страхового відшкодування та з інших джерел.

Операційна діяльність – основна діяльність підприємства, а також інші види діяльності, крім інвестиційної чи фінансової, тобто діяльність, яка

забезпечує основну частку доходу і пов'язана з виробництвом, реалізацією продукції та іншими відносинами, що виникають у процесі її здійснення.

Фінансова діяльність – діяльність, яка призводить до змін розміру і складу власного та позикового капіталу підприємства.

Інвестиційна діяльність – придбання та реалізація тих необоротних активів і фінансових інвестицій, які не є складовою еквівалентів грошових коштів, тобто діяльність, пов'язана з придбанням і продажем довгострокових (необоротних) активів і короткострокових (поточних) фінансових інвестицій. Види грошових надходжень залежно від видів діяльності подані на рисунку 3.2.

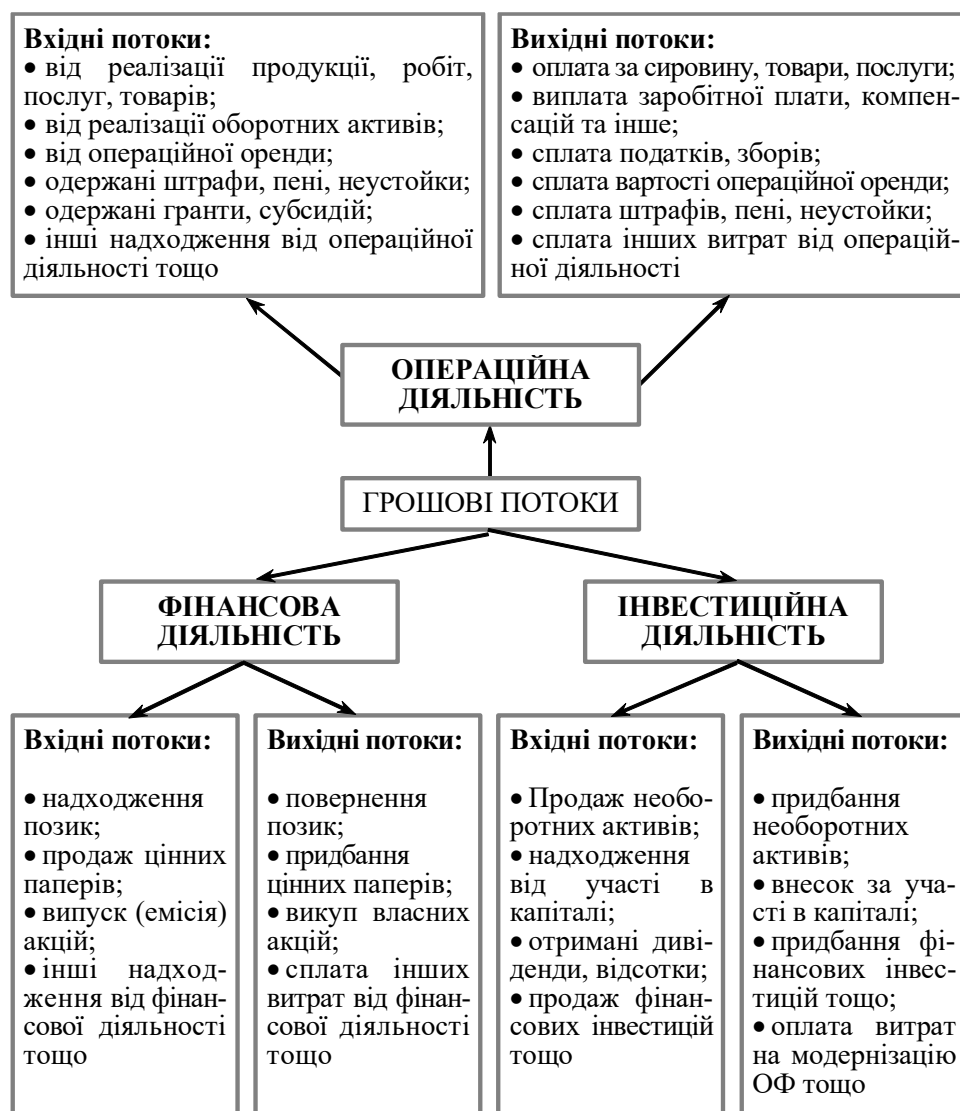

Рисунок 3.2 – Класифікація грошових потоків залежно від видів діяльності

Починаючи з 1950-х років, у процесі аналізу грошових потоків і фінансової звітності почали застосовувати показник Cash-flow, який відображає обсяг чистих грошових потоків, сформованих у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. У структурі грошових надходжень підприємств зазвичай переважають доходи від операційної діяльності, а також інші операційні доходи.

3.2 Доходи від операційної діяльності

Доходи – це збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до збільшення власного капіталу підприємства (за винятком збільшення капіталу за рахунок внесків власників). Доходи відображають в обліку одночасно зі збільшенням активів або зменшенням зобов'язань.

Витрати – це зменшення економічних вигод у вигляді зменшення активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення або розподілу між власниками). Витрати відображають в обліку одночасно зі зменшенням активів або збільшенням зобов'язань.

Усі доходи підприємства поділяють на дві групи: доходи від звичайної діяльності та надзвичайних подій.

Відповідно, і грошові надходження від звичайної діяльності підприємств включають доходи:

- від основної (операційної) діяльності;
- іншої операційної діяльності;
- фінансової діяльності;
- інвестиційної діяльності;
- іншої звичайної діяльності.

Доходи від надзвичайних подій включають відшкодування збитків від надзвичайних подій; інші надзвичайні доходи.

Грошові надходження на підприємстві від звичайної операційної діяльності залежать від різних факторів (рисунок 3.3).

Рисунок 3.3 – Фактори, які впливають на суму доходу (виторгу) від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг

Для встановлення оптимального рівня цін, ураховуючи фактори, що впливають на ціни, а також ухвалену підприємством ринкову стратегію та облікову політику, використовують такі методи ціноутворення:

- 1 Витратний метод («витрати + прибуток»).
- 2 Отримання цільової норми прибутку.
- 3 Оцінювання споживчої вартості.
- 4 Пропорційне ціноутворення.
- 5 Метод «очікуваного прибутку».
- 6 Метод швидкого повернення витрат.

Основною частиною грошових надходжень підприємства є виторг від реалізації продукції.

Виторг від реалізації продукції – це сума грошей, що надійшли на рахунок підприємства чи в касу за реалізовану продукцію (виконані роботи, надані послуги). З огляду на те, що в Україні для визначення фінансових результатів і ведення податкового обліку застосовують два методи обліку доходів від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) — касовий і метод нарахувань, доцільним є скорочення часу між відвантаженням продукції та надходженням грошових коштів. Це можна забезпечити завдяки ефективному плануванню виторгу (рисунок 3.4).

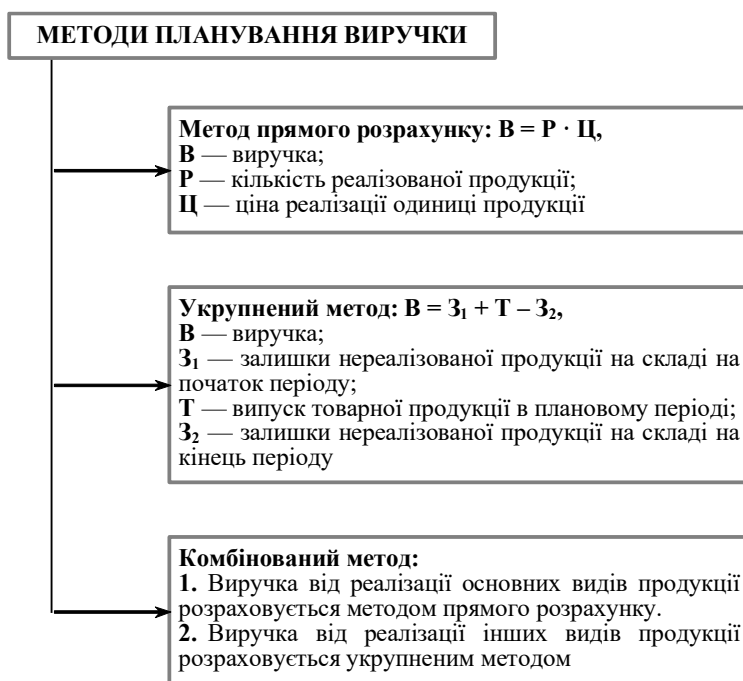

Рисунок 3.4 – Методи планування виторгу та механізм їх застосування

1 *Касовий метод*, відповідно до якого дохід (виторг) від продажу продукції (товарів, робіт, послуг) і виконання інших операцій визначають за коштами, що надійшли на рахунки у вигляді платежів за відвантажену продукцію, виконані роботи, надані послуги, оприбуткованих матеріальних цінностей, а також від виконання інших операцій і фінансової діяльності.

2 *Метод нарахування*, відповідно до якого дохід (виторг) від продажу продукції (товарів, робіт, послуг) та інших матеріальних цінностей визначають за вартістю відвантажених (переданих) товарів (підписання документа для виконання роботи, надання послуги) на відповідну дату.

Застосування методів визначення доходу (виторгу) від виконання господарських операцій і фінансової діяльності тісно пов'язане з чинним податковим законодавством, яке передбачає відповідальність будь-якої юридичної особи з моменту юридичного визнання дійсності проведених операцій.

3.3 Грошові надходження від інвестиційної, фінансової та іншої звичайної діяльності підприємств

В умовах потреби відновлення економіки України важко переоцінити роль інвестиційної та фінансової діяльності підприємств. Ефективне використання вільних грошових ресурсів і розроблення результативних довгострокових проєктів створюють передумови для отримання додаткового прибутку в майбутньому. Інвестиційна діяльність починається з формування інвестиційної стратегії, яка передбачає визначення системи довгострокових цілей, а також вибір найбільш ефективних шляхів їх реалізації та джерел фінансування. Відповідно до розроблених стратегічних напрямів інвестиції поділяють на капітальні (реальні) і фінансові (рисунок 3.5).

Ефективна інвестиційна та операційна діяльність підприємства можлива лише за умови наявності міцної фінансової основи, тобто достатнього обсягу капіталу. Слід також розрізняти доходи від фінансових операцій і грошові надходження від фінансової діяльності. Доходів від фінансової діяльності немає, фінансова діяльність призводить до збільшення доходів від операційної, інвестиційної діяльності та фінансових операцій.

Рисунок 3.5 – Класифікація та характеристика інвестицій підприємства

Доходи від фінансових операцій включають доходи від участі в капіталі (дохід від інвестицій в асоційовані підприємства, дохід від спільної діяльності, дохід від інвестицій у дочірні підприємства); інші фінансові доходи (дивіденди, відсотки та інші доходи, отримані від фінансових інвестицій, крім доходів, які обліковують за методом участі в капіталі).

Доходи від іншої звичайної діяльності охоплюють інвестиційну та фінансову діяльність, за винятком фінансових операцій, які забезпечують доходи від участі в капіталі тощо: реалізації фінансових інвестицій (продаж акцій, боргових зобов'язань, часток у капіталі інших підприємств), реалізації необоротних активів (продаж основних фондів, нематеріальних активів), реалізації майнових комплексів; дохід від неопераційної курсової різниці (не пов'язаної з операційною діяльністю); дохід від безоплатно отриманих активів; інші доходи від звичайної діяльності (списання кредиторської заборгованості тощо).

Тема 4. ФОРМУВАННЯ І РОЗПОДІЛ ПРИБУТКУ

План

- 4.1 Економічна сутність прибутку та його види.
- 4.2 Фактори, що формують прибуток.
- 4.3 Собівартість продукції.
- 4.4 Розрахунок прибутку від реалізації.
- 4.5 Сутність і методи обчислення рентабельності.

4.1 Економічна сутність прибутку та його види

Прибуток – це головний узагальнюючий показник фінансових наслідків господарської діяльності підприємств. Прибуток прямо пов'язаний із поняттям «витрати виробництва». Прибуток – це та частина додаткової вартості, що залишається після покриття виробничих витрат.

Виокремлення частини вартості продукції у формі витрат у грошовому вираженні є собівартістю продукції. Додатковий продукт – це вартість, створювана виробниками понад вартість необхідного продукту. Додатковий продукт притаманний усім суспільно-економічним формаціям та є одним із найважливіших факторів їхнього успішного розвитку. Прибуток – це частина додаткової вартості, створеної і реалізованої, готової до розподілу. Підприємство отримує прибуток після того, як втілена у створеному продукті вартість буде реалізована і набуде грошової форми. Водночас прибуток – це кінцевий показник, результат фінансово-господарської діяльності підприємств як суб'єктів господарювання.

Формування прибутку підприємства базоване на двох основних підходах: бухгалтерському та економічному. За бухгалтерського підходу прибуток формується як різниця між виторгом від реалізації продукції (товарів, послуг) і поточними витратами виробництва. За економічного прибуток формується як різниця між виторгом від реалізації та поточними

витратами виробництва (реалізації) і витратами втрачених можливостей, основою яких є альтернативний відсотковий дохід на капітал.

На формування прибутку як фінансового показника роботи підприємства, що відображують у бухгалтерському обліку, офіційній звітності суб'єктів господарювання, впливає встановлений порядок визначення фінансових результатів діяльності, обчислення собівартості продукції (робіт, послуг), загальногосподарських витрат, визначення прибутків (збитків) від фінансових операцій, іншої діяльності.

Визначення фінансового результату (прибуток/збиток) від звичайної діяльності базоване на Національних положеннях бухгалтерського обліку, розраховують як суму прибутку (збитку) від операційної діяльності, фінансових та інших видів доходів за вирахуванням витрат (збитків). Формування та розподіл фінансового результату (прибуток/збиток) від звичайної діяльності до оподаткування відбувається в порядку, показаному на рисунку 4.1, відповідно до форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» і НС(П)БУ [11].

Валовий прибуток від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – це перевищення чистого доходу підприємства від реалізації над її собівартістю. Прибуток від операційної діяльності визначають як алгебраїчну суму валового прибутку, іншого операційного доходу та операційних витрат за звітний період.

До інших операційних доходів належать доходи від операційної оренди активів, операційних курсових різниць; відшкодування раніше списаної на збитки безнадійної дебіторської заборгованості; доходи від реалізації оборотних активів (крім фінансових інвестицій).

До інших операційних витрат належать витрати від знецінення запасів, витрат від операційних курсових різниць, визначені підприємством економічні санкції, крім витрат, що включені до собівартості продукції, товарів, робіт.

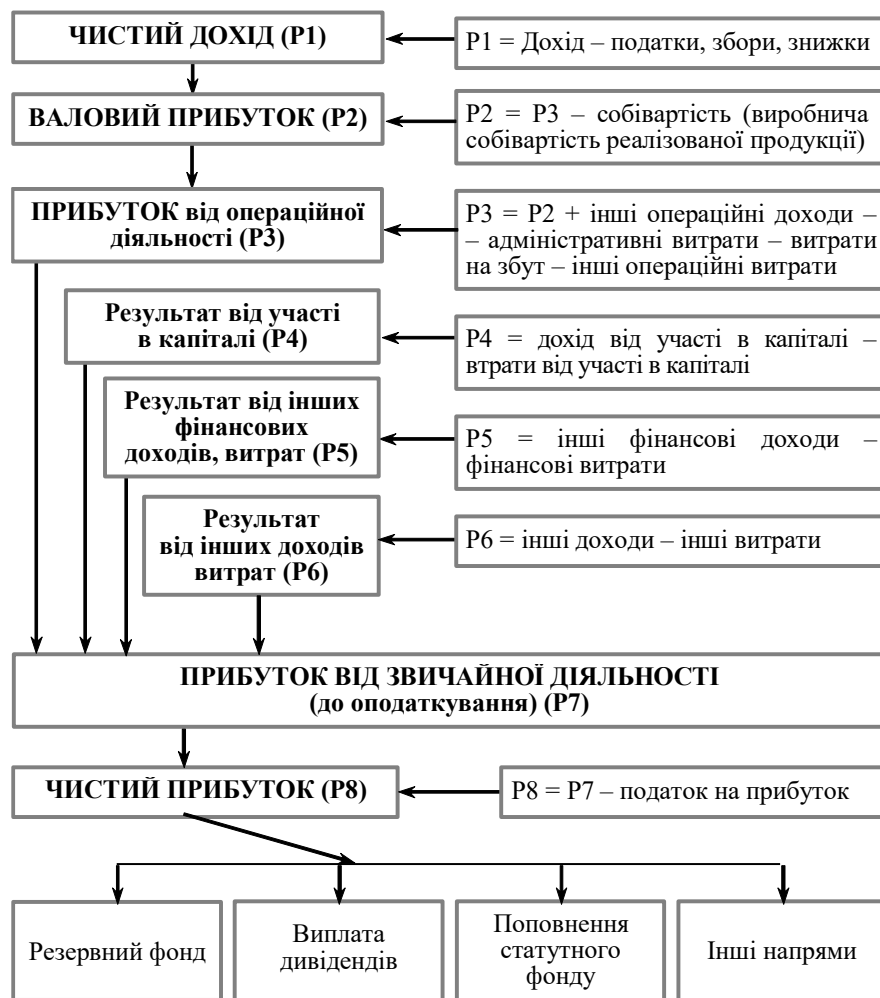

Рисунок 4.1 – Формування та розподіл чистого прибутку згідно з Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку

Різниця між іншими операційними доходами та операційними витратами відрізняє **прибуток підприємства від іншої операційної діяльності**.

Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування розраховують як суму прибутку від операційної діяльності підприємства, його доходу від участі в капіталі, суми інших фінансових доходів, суми інших доходів підприємств і суми втрат підприємства від участі в капіталі.

Дохід від участі в капіталі включає дохід підприємства, отриманий від його інвестицій у дочірні, спільні підприємства, облік яких ведуть за методом участі в капіталі.

До інших фінансових доходів підприємства належать доходи, отримані ним у формі дивідендів, відсотків та інших доходів від фінансових інвестицій.

До інших доходів підприємства належать доходи від реалізації фінансових інвестицій, необоротних активів і майнових комплексів, доходи від неопераційних курсових різниць та інші доходи, які виникають у процесі звичайної діяльності та не пов'язані з операційною діяльністю підприємства.

До інших витрат підприємства належать собівартість реалізації фінансових інвестицій, необоротних активів, майнових комплексів, втрати від уцінки фінансових інвестицій і необоротних активів.

Прибуток від надзвичайних подій – це прибуток від подій, що підлягають визначенню непередбачених в операційній, інвестиційній і фінансовій діяльності.

Прибуток від надзвичайних подій розраховують як різницю між надзвичайними доходами (відшкодування збитків від надзвичайних подій тощо) і надзвичайними витратами (витратами від стихійного лиха, пожеж, техногенних аварій, зокрема витрати на здійснення заходів, пов'язаних із попередженням і ліквідацією наслідків таких подій).

Чистий прибуток підприємства – це сума прибутку підприємства після сплати податку на прибуток.

Нерозподілений прибуток – це частина чистого прибутку підприємства, що залишається після його розподілу і використання на інвестиційні потреби, формування внутрішніх грошових фондів або безпосередньо на фінансування поточних витрат.

Прибуток від реалізації продукції. Одержання прибутку від реалізації продукції залежить від здійснення основної діяльності суб'єктів

господарювання. Прибуток є складовою виторгу від реалізації продукції. Реальне формування прибутку на підприємстві відбувається за рахунок реалізації продукції.

Тезаврований прибуток – це прибуток, що залишається в розпорядженні підприємства після сплати податків і виплати дивідендів і спрямований на збільшення власного капіталу. Тезаврацію прибутку відображають у пасивах балансу за такими позиціями: збільшення нерозподіленого прибутку; збільшення резервного капіталу; збільшення статутного капіталу за рахунок прибутку (для виплати дивідендів акціями).

4.2 Фактори, що формують прибуток

Підвищення ефективності діяльності підприємств потребує виявлення резервів для збільшення обсягів виробництва і реалізації продукції, зниження собівартості та зростання прибутку. Визначення основних напрямів пошуку таких резервів передбачає поділ факторів, що впливають на можливість і розмір отримання прибутку, на зовнішні та внутрішні.

До зовнішніх факторів належать природні умови, державне регулювання цін, тарифів, відсоткових ставок, податків, пільг, штрафних санкцій тощо. Вони не залежать від діяльності підприємства, проте можуть суттєво впливати на рівень прибутку.

Внутрішні фактори поділяють на виробничі та позавиробничі. Виробничі фактори характеризують наявність і ефективність використання засобів і предметів праці, трудових і фінансових ресурсів. Їх, у свою чергу, поділяють на екстенсивні та інтенсивні.

Екстенсивні фактори впливають на формування прибутку через кількісні зміни, зокрема збільшення обсягу ресурсів, тривалості роботи обладнання, чисельності персоналу, фонду робочого часу тощо.

Інтенсивні фактори пов'язані з такими якісними змінами, як підвищення продуктивності та якості обладнання, використанням сучасних

матеріалів і технологій їх обробки, прискорення оборотності оборотних засобів, зростання кваліфікації працівників і продуктивності їхньої праці, зниження матеріаломісткості продукції, удосконалення організації праці та більш ефективним використанням фінансових ресурсів.

До позавиробничих факторів відносять постачальницько-збутову діяльність, природоохоронні заходи, а також соціальні умови праці та побуту.

4.3 Собівартість продукції

Собівартість є узагальнюючим, якісним показником діяльності підприємства, показником його ефективності. Є певні особливості формування собівартості продукції (робіт, послуг) залежно від сфери діяльності, галузі господарства.

Собівартість продукції (робіт, послуг) – це виражені в грошовій формі поточні витрати підприємства на їх виробництво (виконання).

Витрати на виробництво продукції утворюють виробничу собівартість; витрати на виробництво та реалізацію – повну собівартість.

Підприємство може суттєво впливати на формування собівартості. Однак при цьому необхідно брати до уваги те, що склад (перелік) витрат, які можна відносити на собівартість, регламентований законодавством.

Розрахунок собівартості продукції дає змогу визначити фінансовий результат виробничо-господарської діяльності підприємства. Зниження витрат на виробництво продукції, тобто зниження її собівартості, є важливим фактором збільшення прибутку від реалізації. Цього можна досягти за рахунок використання численних факторів, що впливають на скорочення витрат на виробництво продукції. Розраховуючи собівартість, необхідно знати повний перелік указаних витрат, особливості складу і формування витрат з урахуванням сфери і галузі діяльності підприємства.

Склад статей калькуляції, що формують виробничу собівартість продукції, відповідно НП(С)БУ 16 подано в таблиці 4.1.

Таблиця 4.1 – Склад статей калькуляції, що формують виробничу собівартість продукції

Стаття калькуляції	Склад статті
1	2
1 Прямі матеріальні витрати	<p>До складу цих витрат включена вартість:</p> <ul style="list-style-type: none"> - сировини та основних матеріалів, що утворюють основу вироблюваної продукції, купівельних напівфабрикатів і комплектуючих виробів; - допоміжних та інших матеріалів, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат. <p>Прямі матеріальні витрати зменшують на вартість зворотних відходів, отриманих у процесі виробництва</p>
2 Прямі витрати на оплату праці	<p>До складу прямих витрат на оплату праці включені заробітна плата та інші виплати працівникам, зайнятим у виробництві продукції, виконанні робіт або наданні послуг, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат</p>
3 Інші прямі витрати	<p>До складу інших прямих витрат включені всі інші виробничі витрати, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат, зокрема відрахування на соціальні заходи, плата за оренду земельних і майнових паїв, амортизація, втрати від браку, які складаються з вартості остаточно забракованої з технологічних причин продукції (виробів, вузлів, напівфабрикатів), зменшеної на її справедливу вартість, і витрат на виправлення такого технічно неминучого браку</p>

Продовження таблиці 4.1

1	2
<p>4 Загально-виробничі витрати</p>	<p>До складу загальновиробничих витрат належать:</p> <ul style="list-style-type: none"> - витрати на управління виробництвом (оплата праці апарату управління цехами, дільницями тощо; відрахування на соціальні заходи і медичне страхування апарату управління цехами, дільницями; витрати на оплату службових відряджень персоналу цехів, дільниць тощо); - амортизація основних засобів загальновиробничого (цехового, дільничого, лінійного) призначення; амортизація нематеріальних активів загальновиробничого (цехового, дільничого, лінійного) призначення; - витрати на утримання, експлуатацію та ремонт, страхування, операційну оренду основних засобів, інших необоротних активів загальновиробничого призначення; удосконалення технології та організації виробництва (оплата праці та відрахування на соціальні заходи працівників, зайнятих удосконаленням технології та організації виробництва, поліпшенням якості продукції, підвищенням її надійності, довговічності, інших експлуатаційних характеристик у виробничому процесі; витрати матеріалів, купівельних комплектуючих виробів і напівфабрикатів, оплата послуг сторонніх організацій тощо); - витрати на опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення та інше утримання виробничих приміщень; обслуговування виробничого процесу (оплата праці загальновиробничого персоналу; відрахування на соціальні заходи, медичне страхування працівників та апарату управління виробництвом; витрати на здійснення технологічного контролю за виробничими процесами та якістю продукції, робіт, послуг); - витрати на охорону праці, техніку безпеки і охорону навколишнього природного середовища; - інші витрати (внутрішньозаводське переміщення матеріалів, деталей, напівфабрикатів, інструментів зі складів до цехів і готової продукції на склади; нестачі незавершеного виробництва; нестачі і втрати від псування матеріальних цінностей у цехах; оплата простоїв тощо)

Класифікація витрат за калькуляційними статтями собівартості розкриває цільове призначення витрат і їхній зв'язок із технологічним процесом.

Це групування використовуване для узагальнення витрат за видами виготовленої продукції та місцем виникнення витрат (цехів, дільниць тощо) і залежить від багатьох факторів: методу планування витрат, технологічного процесу виробництва продукції, виду продукції. Встановлення переліку і складу статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) віднесене до компетенції підприємства і має бути регламентоване його обліковою політикою.

Наприклад, на промислових підприємствах можуть бути такі статті калькуляції: сировина та основні матеріали; покупні комплектуючі вироби, напівфабрикати, роботи і послуги виробничого характеру сторонніх підприємств і організацій; паливо та енергія на технологічні цілі; зворотні відходи (вираховують); основна заробітна плата виробничих працівників; додаткова заробітна плата виробничих працівників; відрахування на соціальні заходи; витрати, пов'язані з підготовкою та освоєнням виробництва продукції; відшкодування зносу спеціальних інструментів і пристроїв цільового призначення та інші спеціальні витрати; загальновиробничі витрати. Формуючи повну собівартість продукції, до її складу, окрім виробничих витрат, відносять також адміністративні витрати, витрати на збут та інші операційні витрати, відповідно П(С)БУ 16 «Витрати».

4.4 Розрахунок прибутку від реалізації

На відміну від виторгу, надходження якого на розрахунковий рахунок підприємства фіксують регулярно, обсяг отриманого прибутку визначають тільки за певний період (місяць, квартал, рік) на підставі даних

бухгалтерського обліку. Реально формування прибутку на підприємстві відбувається з реалізацією продукції.

Методи розрахунку прибутку від реалізації

Визначення суми прибутку від реалізації продукції має деякі особливості залежно від сфери діяльності суб'єкта господарювання: виробничої сфери, торгівлі, сфери послуг.

На підприємствах виробничої сфери можуть бути застосовані три методи розрахунку прибутку від реалізації продукції:

- метод прямого розрахунку;
- розрахунок прибутку на основі показника витрат на 1 грн продукції;
- економічний (аналітичний) метод.

1 Метод прямого розрахунку. Прибуток розраховують за окремими видами продукції, що виробляють і реалізують. Для розрахунку необхідні такі вихідні дані:

- 1) перелік і кількість продукції відповідної номенклатури, що планують до виробництва і реалізації;
- 2) повна собівартість одиниці продукції;
- 3) оптова ціна одиниці продукції.

2 Розрахунок прибутку на основі показника витрат на 1 грн продукції. Можна застосовувати за підприємством у цілому через розрахунок прибутку від випуску, реалізації всієї продукції. Для цього необхідні такі вихідні дані:

- 1) виробничі витрати;
- 2) реалізація продукції за попередній період;
- 3) очікувана зміна реалізації, що прогнозована в наступному періоді.

3 Економічний (аналітичний метод). Він відрізняється від уже розглянутих методів розрахунку прибутку тим, що дає змогу визначити не тільки загальну суму прибутку, а також і вплив на неї зміни окремих факторів. Розраховують прибуток за цим методом окремо за порівнянною і

непорівнянною продукцією в плановому періоді. Порівнянна продукція – це продукція, що виробляли в попередньому періоді. Непорівнянна – не вироблювана в попередньому періоді. Розраховують прибуток за порівнянною продукцією в такій послідовності:

1) визначають очікуваний базовий прибуток і базову рентабельність продукції;

2) порівнянну продукцію планового періоду визначають за собівартістю періоду, що передував плановому;

3) виходячи з рівня базової рентабельності продукції розраховують прибуток за порівнянною продукцією в плановому періоді;

4) розраховують вплив окремих факторів на зміну прибутку в періоді, що планують.

Прибуток від випуску (реалізації) непорівнянної продукції може бути розрахований методом прямого розрахунку, якщо є відповідні дані. Якщо їх немає, прибуток розраховують для всієї непорівнянної продукції з використанням показника середньої рентабельності продукції за підприємством. Якщо розрахунок прибутку здійснено розглянутими вище методами, виходячи із загального випуску продукції, окремо розраховують прибуток від реалізації продукції:

4.5 Сутність і методи обчислення рентабельності

Ефективність роботи підприємства характеризують показники рентабельності. **Рентабельність** – якісний вартісний показник, що характеризує рівень віддачі витрат або ступінь використання наявних ресурсів у процесі виробництва і реалізації продукції товарів (робіт, послуг).

У найширшому, найзагальнішому розумінні рентабельність означає прибутковість або дохідність виробництва і реалізації всієї продукції (робіт, послуг) чи окремих її видів; дохідність підприємств, організацій, установ у

цілому як суб'єктів господарської діяльності; прибутковість різних галузей економіки. Рентабельність – це відносний показник, тобто рівень прибутковості, що вимірюваний у відсотках. Різні варіанти рішень, що ухвалюють для визначення прибутку, поточних витрат, авансованої вартості, розрахунку рентабельності, зумовлюють наявність значної кількості показників рентабельності. Загалом можна сказати, що всі показники рентабельності являють собою відношення прибутку або чистого прибутку (тоді може бути використаний термін чиста рентабельність) до тих чи інших витрат (зазвичай) відносно того конкретного показника рентабельності, який розраховують. Зазвичай рентабельність вимірюють у відсотках. Є один показник рентабельності, а саме рентабельність продажів, у якому у займеннику не витрати, а виторг від реалізації, який складається із собівартості і прибутку. До основних показників рентабельності належать такі показники:

1 Рентабельність активів підприємства

$$P_a = \text{ПР} / \text{ВБср.} * 100\%, \quad (4.1)$$

де ПР – прибуток підприємства;

ВБср. – середня величина валюти балансу.

2 Рентабельність власного капіталу

$$P_{ск.} = \text{ПР} / \text{ВКсрх} * 100\%, \quad (4.2)$$

де ВКср. – середня величина власного капіталу.

3 Рентабельність продукції

$$P_{ПР.} = (\text{ПР} / \text{Собівартість продукції}) * 100\% . \quad (4.3)$$

4 Рентабельність виробництва

$$R_{\text{вироб.}} = \text{ПР} / (\text{Осн.виробничі.фонди} + \text{НОК}) * 100\%, \quad (4.4)$$

де НОК – нормовані оборотні кошти (запаси).

5 Рентабельність продажів

$$R_{\text{продаж.}} = \text{ПР} / \text{ВР} * 100\%, \quad (4.5)$$

де ВР – виторг від реалізації.

Усі показники рентабельності можуть бути розраховані за показником «чистий прибуток».

Тема 5. ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

План

- 5.1 Поняття і принципи побудови податкової системи.
- 5.2 Податок на додану вартість.
- 5.3 Акцизний податок.
- 5.4 Податок на прибуток.

5.1 Поняття і принципи побудови податкової системи

Податкова система – це сукупність загальнодержавних і місцевих податків і зборів, що справляють в установленому ПК порядку. Побудова податкової системи має спиратися на наукові основи, які передбачають застосування таких вимог, як *системність, встановлення визначальної бази цієї системи та формування вихідних принципів.*

Вимога **системності** полягає в тому, що податки мають бути взаємопов'язані між собою, органічно доповнювати один одного, не заходити в суперечність із системою в цілому та іншими її елементами. **Визначальною базою** побудови податкової системи є обсяг коштів, якого потребує держава для виконання покладених на неї функцій.

Принципи оподаткування – вироблені фінансовою наукою найбільш загальні правила, стандарти оподаткування. У класичному вигляді вони були сформовані ще Адамом Смітом (у творі «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 рік)).

Сучасне податкове законодавство України ґрунтовано на таких *принципах*:

1) загальність оподаткування – кожна особа зобов'язана сплачувати податки та збори, встановлені Податковим Кодексом, законами з питань митної справи, платником яких вона є;

2) рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації – гарантування одного підходу для всіх платників податків, незалежно від соціальної, расової, національної, релігійної належності, форми власності юридичної особи, громадянства фізичної особи, місця походження капіталу;

3) невідворотність настання визначеної законом відповідальності в разі порушення податкового законодавства;

4) презумпція правомірності рішень платника податку в разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав і обов'язків платників податків чи контролюючих органів, унаслідок чого є можливість ухвалити рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу;

5) фінансова достатність – встановлення податків і зборів з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями;

6) соціальна справедливість – встановлення податків і зборів відповідно до платоспроможності платників податків;

7) економічність оподаткування – встановлення податків і зборів, обсяг надходжень від сплати яких до бюджету значно перевищує витрати на їх адміністрування;

8) нейтральність оподаткування – установлення податків і зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоспроможності платника податків;

9) стабільність – зміни до будь-яких елементів податків і зборів не можна вносити пізніше, ніж за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, у якому будуть діяти нові правила і ставки. Податки та збори, їхні ставки, а також податкові пільги не можна змінювати протягом бюджетного року;

10) рівномірність і зручність сплати – установлення строків сплати податків і зборів, зважаючи на необхідність забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджетів для здійснення витрат бюджету і зручності їх сплати платниками;

11) єдиний підхід щодо встановлення податків і зборів – визначення на законодавчому рівні всіх обов'язкових елементів податку.

Роль податків залежить від податкової політики, яку проводить держава.

Податкова політика – це діяльність держави у сфері встановлення і стягнення податків. Саме через податкову політику держави відбувається становлення і розвиток податкової системи держави. *Основними принципами податкової політики є фінансова та економічна ефективність, соціальна справедливість.*

Принцип фінансової ефективності передбачає такі елементи: достатність доходів, мінімізація видатків на збирання доходів і запобігання ухиленню від сплати платежів до бюджету, еластичність (або гнучкість) податкової системи, рівномірний розподіл податків між адміністративно-територіальними одиницями.

Показник еластичності системи доходів бюджету показує, як змінюється обсяг надходжень до бюджету залежно від зміни обсягу валового внутрішнього продукту (або якогось іншого макроекономічного показника).

Принцип економічної ефективності в процесі формування податкової системи має неоднозначне трактування. Податкові відносини виникають на стадії перерозподілу національного доходу, і через податкову політику держава втручається у відносини перерозподілу. Отже, податкова політика впливає в той чи інший спосіб на економічні процеси, незалежно від волі держави.

Щодо проблем **соціальної справедливості**, то платниками податків мають бути всі члени суспільства, які отримують доходи. Прямі і непрямі податки для розв'язання цієї проблеми мають різне значення. Традиційним є ставлення до непрямих податків як регресивних у соціальному плані. Стягнення непрямих податків на предмети першої необхідності за високими ставками, споживачами яких є сім'ї з досить високим рівнем доходів, дещо пом'якшує проблему соціальної справедливості, але її не розв'язує. Переваги прямих податків для розв'язання проблем соціальної справедливості полягають у тому, що рівень оподаткування прямо пов'язаний із доходами, які отримують фізичні і юридичні особи.

Далі розглянемо склад і структуру податкових надходжень. Податкова система України відповідно до статей 9, 10 Податкового кодексу України включає загальнодержавні та місцеві податки і збори [2].

До загальнодержавних належать такі податки і збори:

- 1) податок на прибуток підприємств;
- 2) податок на доходи фізичних осіб;
- 3) податок на додану вартість;
- 4) акцизний податок;
- 5) екологічний податок;
- 6) рентна плата;
- 7) мито.

Місцеві податки і збори:

- 1) податок на майно;
- 2) єдиний податок;
- 3) збір за місця для паркування транспортних засобів;
- 4) туристичний збір.

5.2 Податок на додану вартість

Питання оподаткування податком на додану вартість регульовані розділом V Податкового кодексу України [2].

Платником податку на додану вартість є:

- 1) будь-яка особа, яка провадить господарську діяльність і зареєстрована за своїм добровільним рішенням як платник податку в порядку, визначеному ПК;
- 2) будь-яка особа, яка зареєстрована або підлягає реєстрації як платник податку;
- 3) будь-яка особа, яка ввозить товари на митну територію України в обсягах, що підлягають оподаткуванню, і на яку покладена відповідальність за сплату податків у разі переміщення товарів через митний кордон України відповідно до Митного кодексу України;
- 4) особа, яка веде облік результатів діяльності за договором про спільну діяльність без утворення юридичної особи;

5) особа – управитель майна, яка веде окремий податковий облік із податку на додану вартість відносно господарських операцій, пов'язаних із використанням майна, що отримане в управлінні за договорами управління майном;

6) особа, яка проводить операції з постачання конфіскованого майна, знахідок, скарбів, майна, визнаного безхазяйним, майна, за яким не звернувся власник до кінця строку зберігання, і майна, що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходить у власність держави;

7) особа, яка уповноважена вносити податок з об'єктів оподаткування, що виникають унаслідок постачання послуг підприємствами залізничного транспорту з їхньої основної діяльності, що перебувають у підпорядкуванні платника податку в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

8) особа – інвестор (оператор), який веде окремий податковий облік, пов'язаний із виконанням угоди про розподіл продукції.

Податкове зобов'язання – загальна сума податку на додану вартість, одержана (нарахована) платником податку у звітному (податковому періоді).

Датою виникнення податкових зобов'язань із постачання товарів/послуг вважають дату, яка припадає на податковий період, протягом якого відбувається будь-яка з подій, що сталася раніше:

а) дата зарахування коштів від покупця/замовника на банківський рахунок платника податку як оплата товарів/послуг, що підлягають постачанню, а в разі постачання товарів/послуг за готівку – дата оприбуткування коштів у касі платника податку, а в разі відсутності такої – дата інкасації готівки в банківській установі, що обслуговує платника податку;

б) дата відвантаження товарів, а в разі експорту товарів – дата оформлення митної декларації, що засвідчує факт перетинання митного

кордону України, оформлена відповідно до вимог митного законодавства, а для послуг – дата оформлення документа, що засвідчує факт постачання послуг платником податку.

Податковий кредит – сума, на яку платник податку на додану вартість має право зменшити податкове зобов'язання звітного (податкового) періоду.

Датою виникнення права платника податку на віднесення сум податку до податкового кредиту вважають *дату тієї події, що відбулася раніше:*

- дата списання коштів із банківського рахунка платника податку на оплату товарів/послуг;
- дата отримання платником податку товарів/послуг.

Суму податку, що підлягає сплаті (перерахуванню) до Державного бюджету України або бюджетному відшкодуванню, визначають як різницю між сумою податкового зобов'язання звітного (податкового) періоду та сумою податкового кредиту такого звітного (податкового) періоду.

Платник податку зобов'язаний надати покупцю (отримувачу) податкову накладну, складену в електронній формі з дотриманням умови щодо реєстрації в порядку, визначеному законодавством, електронного підпису уповноваженої платником особи та зареєстровану в Єдиному реєстрі податкових накладних. Звітним (податковим) періодом є один календарний місяць, а у випадках, особливо визначених ПК, календарний квартал.

Порядок надання податкової декларації і строки розрахунків із бюджетом

Податкову декларацію подають за базовий звітний (податковий) період, що дорівнює календарному місяцю, протягом 20 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного (податкового) місяця.

Сума податкового зобов'язання, зазначена платником податку в поданій ним податковій декларації, підлягає сплаті протягом 10 календарних днів, що настають за останнім днем відповідного граничного строку для подання податкової декларації.

5.3 Акцизний податок

Питання оподаткування акцизним податком регульовані розділом VI Податкового кодексу України [2].

Акцизний податок – непрямий податок на споживання окремих видів товарів (продукції), визначених Податковим кодексом як підакцизні, що включено до ціни таких товарів (продукції).

До підакцизних товарів належать:

- спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво;
- тютюнові вироби, тютюн і промислові замітники тютюну;
- нафтопродукти, скраплений газ, речовини, що використовують як компоненти моторного пального, пальне моторне альтернативне;
- автомобілі легкові, кузови до них, причепи та напівпричепи, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів;
- електрична енергія.

Платниками акцизного податку є:

- особа, яка виробляє підакцизні товари (продукцію) на митній території України, у тому числі з давальницької сировини;
- особа – суб'єкт господарювання, яка ввозить підакцизні товари (продукцію) на митну територію України;
- фізична особа – резидент або нерезидент, яка ввозить підакцизні товари (продукцію) на митну територію України в обсягах, що підлягають оподаткуванню відповідно до митного законодавства;

- особа, яка реалізує конфісковані підакцизні товари (продукцію), підакцизні товари (продукцію), визнані безхазяйними, підакцизні товари (продукцію), за якими не звернувся власник до кінця строку зберігання, і підакцизні товари (продукцію), що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходять у власність держави, якщо ці товари (продукція) підлягають реалізації (продажу) в установленому законодавством порядку;

- особа, яка реалізує або передає у володіння, користування чи розпорядження підакцизні товари (продукцію), що були ввезені на митну територію України зі звільненням від оподаткування до закінчення строку, визначеного законом;

- особа, на яку покладено дотримання вимог митних режимів, що передбачають звільнення від оподаткування, у разі порушення таких вимог;

- особа, на яку покладено виконання умов щодо цільового використання підакцизних товарів (продукції), на які встановлено ставку податку 0 гривень за 1 літр 100-відсоткового спирту, 0 євро за 1000 кг нафтопродуктів у разі порушення таких умов;

- особа, на яку зі здійсненням операцій із підакцизними товарами (продукцією), що не підлягають оподаткуванню або звільнені від оподаткування, покладено виконання умов щодо цільового використання підакцизних товарів (продукції) у разі порушення таких умов;

- особа – суб'єкт господарювання роздрібною торгівлю, яка здійснює реалізацію підакцизних товарів;

- оптовий постачальник електричної енергії;

- виробники електричної енергії, які мають ліцензію на право здійснення підприємницької діяльності з виробництва електричної енергії і продають її поза оптовим ринком електричної енергії.

Не є платниками податку особи, які здійснюють діяльність із виробництва електричної енергії за умови її продажу на оптовому ринку

електричної енергії та/або з постачання електричної енергії, крім платників, зазначених вище;

- особа – власник ввезеного на митну територію України вантажного транспортного засобу, що переобладнано в легковий автомобіль, із якого справляють акцизний податок.

Для обчислення акцизного податку застосовують такі **види ставок**:

- адвалорна (відносна) – ставка податку, за якою розмір податкових нарахувань встановлено у відсотковому або кратному відношенні до одиниці вартісного виміру бази оподаткування;

- специфічна (абсолютна) – ставка податку, за якою розмір податкових нарахувань встановлено як фіксовану величину відносно кожної одиниці виміру бази оподаткування;

- адвалорна та специфічна одночасно.

Строки сплати податку з підакцизних товарів, вироблених на митній території України

Суми податку перераховують до бюджету платники акцизного податку протягом 10 календарних днів, що настають за останнім днем відповідного граничного строку, передбаченого ПКУ для подання податкової декларації за місячний податковий період.

Складання та подання декларації з акцизного податку

Базовий податковий період для сплати податку відповідає календарному місяцю. Платник податку з підакцизних товарів (продукції), вироблених або переобладнаних на митній території України; імпортер алкогольних напоїв і тютюнових виробів; суб'єкт господарювання роздрібною торгівлі, який здійснює реалізацію підакцизних товарів; оптовий постачальник електричної енергії подає щомісяця не пізніше 20 числа наступного періоду контролюючому органу за місцем реєстрації декларацію акцизного податку за встановленою формою. Товари та інші предмети, що

ввозять на митну територію України і вивозять за межі цієї території, підлягають обкладенню митом.

Мито, що стягує митниця, являє собою податок на товари та інші предмети, які переміщуються через митний кордон України.

В Україні застосовують такі **види мита**:

- *адвалорне*, що нараховують у відсотках митної вартості товарів та інших предметів, які обкладають митом;

- *специфічне*, що нараховують у встановленому грошовому розмірі на одиницю товарів та інших предметів, які обкладають митом;

- *комбіноване*, що поєднує обидва ці види митного обкладення.

Мито нараховує митний орган України відповідно до положень митного законодавства, чинного на день подання митної декларації, і сплачують як у валюті України, так і іноземній валюті, яку купує Національний банк України. Мито вносять до державного бюджету України.

5.4 Податок на прибуток

Оподаткування податком на прибуток регламентовано розділом III Податкового кодексу [2].

Платниками податку - резидентами є суб'єкти господарювання – юридичні особи, які провадять господарську діяльність як на території України, так і за її межами, крім:

1) бюджетних установ;

2) громадських об'єднань, політичних партій, релігійних, благодійних організацій, пенсійних фондів, метою яких не може бути одержання і розподіл прибутку серед засновників, членів органів управління, інших пов'язаних із ними осіб, а також серед працівників таких організацій;

3) суб'єктів господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності.

Із метою оподаткування центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, веде реєстр всіх установ та організацій, які зазначені в пунктах 1 і 2.

Установи та організації, які зазначені в пунктах 1 і 2, не є платниками податку на прибуток лише після внесення таких установ та організацій до Реєстру неприбуткових організацій і установ контролюючими органами в порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику.

Платниками податку - нерезидентами є:

- юридичні особи, які утворені в будь-якій організаційно-правовій формі та отримують доходи з джерелом походження з України, за винятком установ та організацій, що мають дипломатичні привілеї або імунітет згідно з міжнародними договорами України;

- постійні представництва нерезидентів, які отримують доходи із джерелом походження з України або виконують агентські (представницькі) та інші функції стосовно таких нерезидентів чи їхніх засновників.

Об'єктом оподаткування є:

1) прибуток із джерелом походження з України та за її межами, який визначають корегуванням (збільшенням або зменшенням) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці, які виникають відповідно до положень III розділу ПКУ;

2) дохід за договорами страхування, визначений згідно з ПКУ;

3) дохід (прибуток) нерезидента, що підлягає оподаткуванню згідно з ПКУ, із джерелом походження з України;

4) дохід суб'єктів, які здійснюють випуск і проведення лотерей, отриманий від діяльності з випуску та проведення лотерей, що підлягає оподаткуванню згідно з ПКУ;

5) дохід організаторів азартних ігор, отриманий від діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор, крім доходу, отриманого від організації та проведення азартних ігор у залах гральних автоматів, зменшеного на суму виплачених виплат гравцю, що підлягає оподаткуванню згідно з ПКУ;

6) дохід, отриманий від організації та проведення азартних ігор у залах гральних автоматів, що підлягає оподаткуванню згідно з ПКУ.

Базою оподаткування є грошове вираження об'єкта оподаткування, визначеного згідно із статтею 134 ПКУ. Податок нараховує платник самостійно за встановленою ставкою від бази оподаткування, визначеної згідно з ПКУ.

Податковими (звітними) періодами для податку на прибуток підприємств, крім випадків, передбачених ПКУ, є календарні квартал, півріччя, три квартали, рік. При цьому податкову декларацію розраховують наростаючим підсумком. Податковий (звітний) період починається з першого календарного дня податкового (звітного) періоду і закінчується останнім календарним днем податкового (звітного) періоду, крім виробників сільськогосподарської продукції, які можуть вибрати річний податковий (звітний) період, який починається з 1 липня минулого звітного року і закінчується 30 червня поточного звітного року.

Для платників податку, у яких річний дохід від будь-якої діяльності (за вирахуванням непрямих податків), визначений за правилами бухгалтерського обліку, за останній річний звітний період не перевищує 40 мільйонів гривень, об'єкт оподаткування може бути визначений без корегування фінансового результату до оподаткування на всі різниці (крім

від'ємного значення об'єкта оподаткування минулих податкових (звітних) років і корегувань, визначених ПКУ).

Річний податковий (звітний) період встановлено для таких платників податку:

а) які зареєстровані протягом звітного (податкового) року (новостворені), що сплачують податок на прибуток на підставі річної податкової декларації за період діяльності у звітному (податковому) році;

б) виробників сільськогосподарської продукції;

в) платників податку, у яких річний дохід від будь-якої діяльності (за вирахуванням непрямих податків), визначений за показниками Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід), за попередній річний звітний період не перевищує 40 мільйонів гривень. При цьому до річного доходу від будь-якої діяльності (за вирахуванням непрямих податків), визначеного за показниками Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід), включено дохід (виторг) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), інші операційні доходи, фінансові доходи та інші доходи;

г) фізичних осіб – підприємців, у тому числі таких, які вибрали спрощену систему оподаткування, і фізичних осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, відносно виплачених нерезиденту доходів (прибутків) із джерелом їх походження з України, що оподатковують у порядку, визначеному ПКУ;

д) суб'єктів господарювання – юридичних осіб, які вибрали спрощену систему оподаткування, відносно виплачених нерезиденту доходів (прибутків) із джерелом їх походження з України, що оподатковують у порядку, визначеному ПКУ;

е) суб'єктів господарювання – юридичних осіб, які вибрали спрощену систему оподаткування, відносно отриманого скорегованого прибутку контрольованої іноземної компанії, що оподатковуваний у порядку, визначеному ПКУ;

ж) юридичних осіб – платників єдиного податку четвертої групи відносно доходів (прибутків), отриманих зі здійсненням операцій із продажу або іншого відчуження цінних паперів, і доходів, отриманих від емітента корпоративних прав, інвестиційних сертифікатів чи інших цінних паперів, що засвідчують його право власності на частку (пай) у майні (активах) емітента, у зв'язку з розподілом частини його прибутку, і розрахованих за правилами бухгалтерського обліку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1 Цивільний кодекс України: від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15/ed20210701#n5163>.

2 Податковий кодекс України: від 02.12.2010 р. №2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

3 Про платіжні послуги: Закон України від 30.06.2021 р. № 1591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>.

4 Про ринки капіталу і організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.

5 Інструкція про безготівкові розрахунки в національній валюті користувачів платіжних послуг: Постанова Правління Національного банку України від 29.07.2022 р. № 163. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/%20v0163500-22#Text>.

6 Інструкція про порядок відкриття та закриття рахунків користувачам надавачами платіжних послуг з обслуговування рахунків: Постанова Національного банку України від 29.07.2022 р. № 162. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0162500-22#Text>.

7 Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні: Постанова Правління Національного банку України 29.12.2017 р. № 148. URL:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17>.

8 Положення про порядок здійснення банками операцій за акредитивами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1213-03#n14>.

9 Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України: Постанова Правління НБУ від 16.12.2002 р. № 508. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0174-03#Text>.

10 Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними: Постанова Правління Національного банку України від 29.09.2022 р. № 210. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0210500-22#Text>.

11 Національні положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>.

12 Національні положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід»: Наказ Міністерства фінансів України від 29.11.1999 р. № 290. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99#Text>.

13 Національні положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: Наказ Міністерства фінансів України від 29.11.1999 р. № 290. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99#Text>.

14 Курило О. Б., Бондаренко Л. П., Вівчач О. П. Фінанси підприємств: підручник. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2020. 340 с.

15 Луцька Н. І., Тимоць М. В., Цюцяк І. Л., Цюцяк А. Л. Фінансова звітність та її аналіз: навч. посіб. Івано-Франківськ, 2023. 274 с.

16 Марусяк Н.Л. Фінанси підприємств: навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. 176 с.

17 Непочатенко О. О., Мельничук Н. Ю. Фінанси підприємств: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури. 2019. 504 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/TSUL/0030725.pdf>.

18 Нікола С. О. Фінанси підприємств: навч. посіб. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2020. 206 с.

19 Сокурєнко В. В., Швець Д. В., Бортник С. М. Фінанси підприємств: підручник. Харків: ХНУВС, 2022. 292 с.

20 Фінанси підприємства: підручник / за ред. Т. О. Ставерської, А. В. Непрана. Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2024. 906 с.

21 Фінанси підприємств: навч. посіб. / за ред. Г. Я. Аніловської, І. Б. Висоцької. Львів: ЛьвДУС, 2018. 440 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2356/1/%D1%84%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%B8%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%94%D0%BC%D1%81%D1%82%D0%B2.pdf>.

22 Ситник Н. С., Смолінська С. Д., Ясіновська І. Ф. Фінанси підприємств: навч. посіб. / за заг. ред. Н. С. Ситник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 402 с. URL: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/Finansy_pidpr15.pdf.

М. В. Бормотова, Т. В. Машошина

ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ

Конспект лекцій

Частина 1

Відповідальний за випуск Машошина Т. В.

Редактор Ібрагімова Н. В.

Підписано до друку 29.04.2026 р.

Умовн. друк. арк. 4,0. Тираж . Замовлення № .

Видавець та виготовлювач Український державний університет
залізничного транспорту,
61050, Харків-50, майдан Фейєрбаха,7.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6100 від 21.03.2018